

Numerične metode 2 - definicije, trditve in izreki

Oskar Vavtar
po predavanjih profesorice Marjetke Knez

2020/21

Kazalo

1	Teorija aproksimacije	3
2	Enakomerna aproksimacija zveznih funkcij s polinomi	5
3	Aproksimacija po metodi najmanjših kvadratov	7
4	Interpolacija	9
4.1	Lagrangeeva oblika zapisa interpolacijskega polinoma	9
4.2	Newtonova oblika zapisa interpolacijskega polinoma	11
5	Numerično odvajanje	13
6	Numerično integriranje	14
6.1	Sestavljena integracijska pravila	17
6.2	Ocena napake in Richardsonova ekstrapolacija	17
6.3	Gaussova pravila	18
7	Numerično reševanje NDE	19
7.1	Globalna in lokalna napaka	20
7.2	Runge-Kutta metode	20
7.3	Sistemi DE 1. in višjega reda	22
8	Numerično računanje lastnih vrednosti	24
8.1	Potenčna metoda	24
8.2	Inverzna iteracija	25
8.3	QR iteracija	26

1 Teorija aproksimacije

Definicija 1.1 (Aproksimacijska shema). Z X označimo (realni) vektorski prostor, katerega elemente želimo aproksimirati, $S \subseteq X$ označuje podprostor oz. podmnožico, v kateri iščemo aproksimant. *Aproksimacijska shema* je operator $\mathcal{A} : X \rightarrow S$, ki vsakemu elementu $f \in X$ priredi aproksimacijski element $\tilde{f} = \mathcal{A}f \in S$.

Definicija 1.2 (Optimalni aproksimacijski problem). Naj bo X vektorski prostor z normo $\|\cdot\|$, $S \subseteq X$. Za $f \in X$ iščemo $\tilde{f} \in S$, da je

$$\|f - \tilde{f}\| = \inf_{s \in S} \|f - s\| =: \text{dist}(f, S).$$

Definicija 1.3. Recimo, da je $S = S_n$, kjer je n dimenzija. Zanima nas, ali za $f \in X$ in $\tilde{f}_n \in S_n$ napaka $\|f - \tilde{f}_n\|$ konvergira proti 0, ko gre $n \rightarrow \infty$. Če je to res, je aproksimacijska shema *konvergentna*.

Če gledamo zaporedje podprostorov $S_n \subset X$, mora veljati, da z večanjem svobodnih parametrov postane S_n gost v X . Za polinome to sledi iz Weierstrassovega izreka.

Izrek 1.1 (Weierstrassov izrek). Naj bo $f \in \mathcal{C}([a, b])$ poljubna funkcija. Potem $\forall \varepsilon > 0$ obstaja polinom p , da je

$$\|f - p\|_{\infty, [a, b]} < \varepsilon.$$

Drugače povedano:

$$\text{dist}_{\infty}(f, \mathbb{P}_n) \xrightarrow{n \rightarrow \infty} 0.$$

Definicija 1.4 (Bernsteinov polinom).

$$\mathcal{B}_n f(x) = \sum_{i=0}^n f\left(\frac{i}{n}\right) \cdot B_i^n(x),$$

kjer je B_i^n *Bernsteinov bazni polinom*:

$$B_i^n(x) := \binom{n}{i} x^i (1-x)^{n-i}, \quad i = 0, 1, \dots, n$$

Da se pokazati, da gre $\|f - \mathcal{B}_n f\|_{\infty, [0,1]} \xrightarrow{n \rightarrow \infty} 0$. Bernsteinov aproksimacijski polinom nam poda en možen način aproksimacije funkcije f (na $[0, 1]$).

Definicija 1.5 (Bernsteinov aproksimacijski operator).

$\mathcal{B}_n : \mathcal{C}([a, b]) \rightarrow \mathbb{P}_n$, $f \mapsto \mathcal{B}_n f$:

$$\mathcal{B}_n f(x) = \sum_{i=0}^n f\left(a + \frac{i}{n}(b-a)\right) \cdot B_i^n\left(\frac{x-a}{b-a}\right)$$

$$\|f - \mathcal{B}_n f\|_{\infty, [a,b]} = \max_{x \in [a,b]} |f(x) - \mathcal{B}_n f(x)|$$

2 Enakomerna aproksimacija zveznih funkcij s polinomi

Problem 2.1. Za dano $f \in \mathcal{C}([a, b])$ iščemo polinom $p^* \in \mathbb{P}_n$, za katerega velja

$$\|f - p^*\|_{\infty, [a, b]} = \min_{p \in \mathbb{P}_n} \|f - p\|_{\infty, [a, b]} = \min_{p \in \mathbb{P}_n} \max_{x \in [a, b]} |f(x) - p(x)|.$$

Ta problem sodi pod optimalne aproksimacijske probleme. Polinom p^* imenujemo *polinom najboljše enakomerne aproksimacije*¹ za f na $[a, b]$. Problem je nelinearen.

Izrek 2.1. Naj bo $f \in \mathcal{C}([a, b])$. Če je polinom $p \in \mathbb{P}_n$ takšen, da *residual* $r = f - p$ doseže svojo normo $\|r\|_{\infty, [a, b]}$ alternirajoče v vsaj $n + 2$ točkah $x_i \in [a, b]$, $a \leq x_0 < x_1 < \dots < x_{n+1} \leq b$, potem je p *p.n.e.a.* za f na $[a, b]$.

Natančneje: Če obstaja $n + 2$ točk $x_i \in [a, b]$, da je $\|r\|_{\infty, [a, b]} = |r(x_i)|$ za $i = 0, 1, \dots, n + 1$, in $r(x_i) \cdot r(x_{i+1}) < 0$ za $i = 0, 1, \dots, n$, potem je $p \in \mathbb{P}_n$ *p.n.e.a.* za f na $[a, b]$.

Definicija 2.1. Naj bo $E = \{x_i; a \leq x_0 < x_1 < \dots < x_{n+1} \leq b\}$. Definirajmo *minimaks* za f na E :

$$M_n(f, E) = \min_{p \in \mathbb{P}_n} \max_{x \in E} |f(x) - p(x)|$$

Polinom, pri katerem je ta minimum dosežen, imenujemo *p.n.e.a.* za f na množici E . Dobimo ga tako, da rešimo sistem linearnih enačb:

$$f(x_i) - p(x_i) = (-1)^i m, \quad i = 0, 1, \dots, n + 1$$

kjer so neznanke koeficienti polinoma p ter število m .²

---

¹Od tu naprej *p.n.e.a.*

²Imamo $n + 2$ enačb za $n + 2$ neznank.

Algoritem (Remesov postopek). Vhodni podatki: funkcija f , interval $[a, b]$, stopnja n , toleranca ε

Ponavljaj $k = 0, 1, 2, \dots$

1. Poišči polinom $p_k^* \in \mathbb{P}_n$, ki zadošča pogoju

$$f(x_i) - p_k^*(x_i) = (-1)^i m, \quad i = 0, 1, \dots, n+1$$

2. Poišči ekstrem residuala $r_k = f - p_k^*$, torej poišči $u \in [a, b]$, da bo

$$|r_k(u)| = \|r_k\|_{\infty, [a, b]}$$

3. Če je $|r_k(u)| - |m| < \varepsilon$, potem končaj in vrni $p^* = p_k^*$.

Opomba. Da se dokazati, da zaporedje polinomov, ki ga tvori Remesov postopek konvergira proti *p.n.e.a.* p^* . Hitrost konvergence je *linear*.

3 Aproximacija po metodi najmanjših kvadratov

Definicija 3.1. Naj bo X vektorski prostor nad $\mathbb{R}$ s skalarnim produktom $\langle \cdot, \cdot \rangle$, s kvadratno normo $\| \cdot \|_2 = \sqrt{\langle \cdot, \cdot \rangle}$. $S \subseteq X$ je končnodimenzionalen podprostor v X , definiran kot

$$S = \mathcal{Lin}\{\varphi_1, \varphi_2, \dots, \varphi_n\}, \quad \dim S = n.$$

Za izbran $f \in X$ iščemo $f^* \in S$, da velja

$$\|f - f^*\|_2 = \min_{s \in S} \|f - s\|_2.$$

f^* imenujemo *element najboljše aproksimacije po metodi najmanjših kvadratov*.³

Izrek 3.1. Naj bo $S \subseteq X$. Element $f^* \in S$ je element najboljše aproksimacije po MNK za $f \in X$ natanko tedaj, ko je $f - f^* \perp S$.

Posledica. Iz izreka sledi konstrukcija. Naj bodo $\varphi_1, \varphi_2, \dots, \varphi_n$ baza podprostora S .

$$f^* = \sum_{j=1}^n \alpha_j \varphi_j,$$

$(\alpha_j)_{j=1}^n$ so neznani koeficienti. Veljati mora $f - f^* \perp S$, torej $f - f^* \perp \varphi_i$ $\forall i = 1, 2, \dots, n$. Na podlagi tega dobimo

$$\begin{bmatrix} \langle \varphi_1, \varphi_1 \rangle & \cdots & \langle \varphi_n, \varphi_1 \rangle \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \langle \varphi_1, \varphi_n \rangle & \cdots & \langle \varphi_n, \varphi_n \rangle \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \alpha_1 \\ \vdots \\ \alpha_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \langle f, \varphi_1 \rangle \\ \vdots \\ \langle f, \varphi_n \rangle \end{bmatrix}.$$

Ta sistem enačb imenujemo *Gramov oz. normalni sistem*. Numerično ta sistem rešimo z razcepom Choleskega. Levo matriko imenujemo *Gramova matrika*. Gramova matrika $G = (\langle \varphi_j, \varphi_i \rangle)_{i,j=1}^n$ je *simetrična pozitivno definitna* matrika.

---

³e.n.a. po MNK

Algoritem (Gram-Schmidt). Vhodni podatki: baza $\{\psi_1, \psi_2, \dots, \psi_n\}$.
 Izhod: Ortonormirana baza $\{\varphi_1, \varphi_2, \dots, \varphi_n\}$.

```

for i = 1:n
     $\varphi_i = \psi_i$ 
end
for i = 1:n
     $\varphi_i = \frac{\varphi_i}{\|\varphi_i\|_2}$ 
    for j = i+1:n
         $\varphi_j = \varphi_j - \langle \varphi_j, \varphi_i \rangle \varphi_i$ 
    end
end
end

```


4 Interpolacija

Problem 4.1. Podane so vrednosti izbrane funkcije f v $n + 1$ paroma različnih točkah $x_0, x_1, \dots, x_n$ na realni osi⁴, iščemo pa neko preprostejšo funkcijo g , ki zadošča pogojem

$$f(x_i) = g(x_i), \quad i = 0, 1, \dots, n.$$

Problem 4.2 (Polinomska interpolacija). Imejmo funkcijo $f \in \mathcal{C}([a, b])$ in zaporedje točk $a \leq x_0 < x_1 < \dots < x_n \leq b$. Iščemo polinom $p = a_0 + a_1x + \dots + a_nx^n \in \mathbb{P}_n$, ki zadošča pogojem

$$p(x_i) = f(x_i), \quad i = 0, 1, \dots, n.$$

4.1 Lagrangeeva oblika zapisa interpolacijskega polinoma

Definicija 4.1 (Lagrangeevi bazni polinomi).

$$\begin{aligned} \ell_{0,n}(x) &= \frac{(x - x_1)(x - x_2) \dots (x - x_n)}{(x_0 - x_1)(x_0 - x_2) \dots (x_0 - x_n)} \\ \ell_{1,n}(x) &= \frac{(x - x_0)(x - x_2) \dots (x - x_n)}{(x_1 - x_0)(x_1 - x_2) \dots (x_1 - x_n)} \\ &\vdots \\ \ell_{n,n}(x) &= \frac{(x - x_0)(x - x_1) \dots (x - x_{n-1})}{(x_n - x_0)(x_n - x_1) \dots (x_n - x_{n-1})} \end{aligned}$$

i -ti Lagrangeev bazni polinom lahko posplošimo kot

$$\ell_{i,n}(x) = \prod_{\substack{j=0 \\ j \neq i}}^n \frac{x - x_j}{x_i - x_j}, \quad i = 0, 1, \dots, n$$

Velja:

$$\ell_{i,n}(x_j) = \begin{cases} 1; & i = j \\ 0; & i \neq j \end{cases}$$

---

⁴To so *interpolacijske točke*.

Lema 4.1. Polinomi $\ell_{i,n}$, $i = 0, 1, \dots, n$ so baza za $\mathbb{P}_n$.

Trditev 4.1 (Lagrangeeva oblika zapisa interpolacijskega polinoma).

$$p(x) = \sum_{i=0}^n f(x_i) \ell_{i,n}(x)$$

Lema 4.2. Če je $f \in \mathbb{P}_n$, potem je

$$\sum_{i=0}^n f(x_i) \ell_{i,n}(x) = f(x).$$

Posledica. Lagrangeevi bazni polinomi tvorijo *particija* oz. *razčlenitev* enote:

$$\sum_{i=0}^n \ell_{i,n}(x) = 1.$$

Izrek 4.1. Naj bo $a \leq x_0 < x_1 < \dots < x_n \leq b$, $f \in \mathcal{C}^{n+1}([a, b])$ in

$p(x) = \sum_{i=0}^n f(x_i) \ell_{i,n}(x)$ interpolacijski polinom za f na točkah $x_0, x_1, \dots, x_n$.

Potem $\forall x \in [a, b]$ obstaja nek $\xi_x \in (a, b)$, da velja

$$f(x) - p(x) = \frac{f^{(n+1)}(\xi_x)}{(n+1)!} \omega(x),$$

$$\omega(x) = (x - x_0)(x - x_1) \dots (x - x_n), \quad \omega \in \mathbb{P}_{n+1}.$$

Opomba. Za poljuben $x \in [a, b]$ torej velja

$$\|f(x) - p(x)\|_{\infty, [a, b]} \leq \frac{1}{(n+1)!} \|\omega(x)\|_{\infty, [a, b]} \cdot \|f^{(n+1)}(x)\|_{\infty, [a, b]}$$

4.2 Newtonova oblika zapisa interpolacijskega polinoma

Problem 4.3. Za bazo v kateri bomo interpolacijski polinom izrazili, izberemo *prestavljene potence*:

$$1, x-x_0, (x-x_0)(x-x_1), (x-x_0)(x-x_1)(x-x_2), \dots, (x-x_0)(x-x_1)\dots(x-x_{n-1})$$

$$p(x) = \sum_{i=0}^n c_i (x-x_0)(x-x_1)\dots(x-x_{i-1})$$

Iščemo c_i , $i = 0, 1, \dots, n$, da bo $p(x_i) = f(x_i) \forall i$.

Definicija 4.2. *Deljiva diferenca* $[x_0, x_1, \dots, x_k]f$ je *vodilni koeficient* interpolacijskega polinoma stopnje k^5 , ki se s funkcijo f ujema v točkah $x_0, x_1, \dots, x_k$. Sledi

$$p_l(x) = p_{k-1}(x) + [x_0, x_1, \dots, x_k]f (x-x_0)(x-x_1)\dots(x-x_{k-1}).$$

Trditev 4.2 (Newtonova oblika zapisa interpolacijskega polinoma).

$$p(x) = \sum_{i=0}^n [x_0, x_1, \dots, x_i]f (x-x_0)(x-x_1)\dots(x-x_{i-1})$$

Izrek 4.2 (Rekurzivna formula za deljene difference). Naj bodo $x_0, x_1, \dots, x_k$ paroma različne točke na x -osi. Tedaj je

$$[x_0, x_1, \dots, x_k]f = \frac{[x_1, x_2, \dots, x_k]f - [x_0, x_1, \dots, x_{k-1}]f}{x_k - x_0}.$$

---

⁵Koeficient pri potenci x^k .

Algoritem (Hornerjev algoritem). Vhodni podatki:

- $x_0, x_1, \dots, x_n$
- $d_0, x_1, \dots, d_n$
- x

```

vn = dn
for i = n-1 : -1 : 0
    vi = di + (x-xi)·vi+1
end

```

Izhod: v_0

Definicija 4.3. Pravimo, da se polinom p z f ujema v točki x_i $(k+1)$ -kratno, če se ujema v vrednosti in v prvih k odvodih:

$$p(x_i) = f(x_i), \quad p'(x_i) = f'(x_i), \quad \dots \quad p^{(k)}(x_i) = f^{(k)}(x_i).$$

Tak polinom p stopnje k je Taylorjev polinom:

$$p(x) = f(x_i) + f'(x_i)(x - x_i) + \frac{f''(x_i)}{2}(x - x_i)^2 + \dots + \frac{f^{(k)}(x_i)}{k!}(x - x_i)^k.$$

Posplošitev rekurzivne formule: recimo⁶, da je $x_i \leq x_{i+1} \leq \dots \leq x_{i+k}$:

$$[x_i, x_{i+1}, \dots, x_{i+k}]f = \begin{cases} \frac{f^{(k)}(x_i)}{k!}; & x_i = x_{i+1} = \dots = x_{i+k} \\ \frac{[x_{i+1}, \dots, x_{i+k}]f - [x_i, \dots, x_i]}{x_{i+k} - x_i}, & x_i \neq x_{i+k} \end{cases}$$

---

⁶Vrstni red točk v diferenci ni pomemben.

5 Numerično odvajanje

Problem 5.1. Iščemo približek za vrednost odvoda funkcije f pri nekem izbranem x . Približek bi radi izrazili s kombinacijo vrednosti funkcije f v bližnjih točkah $x_0, x_1, \dots, x_n$.

Metoda (Ideja za izpeljavo aproksimacijskih formul). Kot približek za odvod funkcije f v izbranem x vzamemo vrednost odvoda interpolacijskega polinoma (ki se z f ujema v točkah $x_0, x_1, \dots, x_n$) pri izbranem x . Vemo že:

$$f(x) = \underbrace{\sum_{i=0}^n f(x_i) \ell_{i,n}(x)}_{p(x)} + \omega(x)[x_0, x_1, \dots, x_n, x], f$$

kjer je

$$\omega(x) = \prod_{i=0}^n (x - x_i).$$

Odvajamo to formulo:

$$f'(x) = \underbrace{\sum_{i=0}^n f(x_i) (\ell_{i,n}(x))'}_{\text{aproksimacijska formula}} + \underbrace{(\omega(x)[x_0, x_1, \dots, x_n, x] f')'}_{\text{napaka: } R(f) \text{ ali } \mathcal{R}f}$$

Opomba (Odvod deljene difference).

$$\frac{d}{dx}[x_0, x_1, \dots, x_n, x]f = [x_0, x_1, \dots, x_n, x, x]f$$

Trditev 5.1 (?).

$$f'(x_k) = p'(x_k) + \omega'(x_k)[x_0, x_1, \dots, x_n, x_k]f + \underbrace{\omega(x_k)}_0[x_0, x_1, \dots, x_n, x_k, x_k]f$$

$$f'(x_k) = p'(x_k) + \omega'(x_k) \frac{f^{(n+1)}(\xi)}{(n+1)!}, \quad \xi \in (x_0, x_n)$$

6 Numerično integriranje

Problem 6.1. Radi bi izračunal približek za integral

$$\mathcal{S}f = \int_a^b f(x) dx.$$

Približek bi radi izrazili s kombinacijo vrednosti funkcije f v izbranih točkah iz intervala $[a, b]$.

$$\begin{aligned} \mathcal{S} : \mathcal{C}([a, b]) &\rightarrow \mathbb{R} \\ f &\mapsto \int_a^b f(x) dx \end{aligned}$$

Funkcional $\mathcal{S}$ je *linearen*:

$$\mathcal{S}(\alpha f + \beta g) = \alpha \mathcal{S}f + \beta \mathcal{S}g, \quad \alpha, \beta \in \mathbb{R}, \quad f, g \in \mathcal{C}([a, b]).$$

Metoda (Ideja za izpeljavo formul). Namesto funkcije f integriramo interpolacijski polinom za f na točkah $x_0, x_1, \dots, x_n$ iz intervala $[a, b]$, $a \leq x_0 < x_1 < \dots < x_n \leq b$. Vemo:

$$\begin{aligned} f(x) &= p(x) + \omega(x)[x_0, x_1, \dots, x_n]f \\ p(x) &= \sum_{i=0}^n f(x_i) \ell_{i,n}(x) \\ \ell_{i,n}(x) &= \prod_{\substack{j=0 \\ j \neq i}}^n \frac{x - x_j}{x_i - x_j} \end{aligned}$$

Integriramo prvo enačbo in dobimo

$$\underbrace{\int_a^b f(x) dx}_{\mathcal{S}f} = \underbrace{\int_a^b p(x) dx}_{\text{približek za integral } \mathcal{F}f} + \underbrace{\int_a^b \omega(x)[x_0, x_1, \dots, x_n, x]f dx}_{\text{napaka } \mathcal{R}f}$$

Trditev 6.1 (Kvadratura formula oz. integracijsko pravilo).

$$\begin{aligned} Sf &= \mathcal{F}f + \mathcal{R}f \\ \mathcal{F}f &= \int_a^b \sum_{i=0}^n f(x_i) \ell_{i,n}(x) dx = \underbrace{\sum_{i=0}^n f(x_i) \int_a^b \ell_{i,n}(x) dx}_{A_i} \\ \mathcal{F}f &= \sum_{i=0}^n A_i f(x_i) \end{aligned}$$

- A_i ... uteži integracijskega pravila
- $x_0, x_1, \dots, x_n$ ... vozli integracijskega pravila

Definicija 6.1. Red oziroma stopnja integracijskega pravila je enaka m , če je pravilo točno za vse polinome stopnje $\leq m$, to je

$$\mathcal{R}p = 0 \quad \forall p \in \mathbb{P}_m \quad \text{in} \quad \mathcal{R}x^{m+1} \neq 0.$$

Glede na izbiro vozlov ločimo:

- *Newton-Cotesova* pravila:
vozle izberemo ekvidistantno:

$$\begin{aligned} h &= \frac{b-a}{n}, \quad x_0 = a \\ x_i &= x_0 + ih, \quad i = 0, 1, 2, \dots, n \end{aligned}$$

Ločimo:

- Pravila odprtega tipa (upoštevamo krajišča):

$$\int_a^b f(x) dx = \sum_{i=0}^n A_i f(x_i) + \mathcal{R}f$$

- Pravila zaprtega tipa (ne upoštevamo krajišč):

$$\int_a^b f(x) dx = \sum_{i=1}^{n-1} A_i f(x_i) + \mathcal{R}f$$

- *Gaussova pravila*:
vozle in uteži določimo tako, da je pravilo največjega možnega reda

Pravilo (Trapezno pravilo). Naj velja $n = 1$, $a = x_0$ in $b = x_1 = x_0 + h$. Potem sledi

$$\int_{x_0}^{x_1} f(x) dx = \frac{h}{2}(f(x_0) + f(x_1)) - \frac{h^3}{2}f''(\xi), \quad \xi \in [x_0, x_1].$$

Za *trapezno pravilo* velja

$$\mathcal{R}1 = 0, \quad \mathcal{R}(x - x_0) = 0 \quad \text{ter} \quad \mathcal{R}(x - x_0)^2 = \frac{h^3}{6} \neq 0,$$

torej je pravilo reda 1.

Pravilo (Simpsonovo pravilo). Naj velja $n = 2$, $a = x_0$, $x_1 = x_0 + h$ ter $x_2 = x_0 + 2h = b$, torej $h = \frac{b-a}{2}$. Potem sledi

$$\int_{x_0}^{x_2} f(x) dx = \frac{h}{3}(f(x_0) + 4f(x_1) + f(x_2)) - \frac{h^5}{90}f^{(4)}(\xi), \quad \xi \in [x_0, x_2],$$

kjer je $f \in \mathcal{C}^4([x_0, x_2])$. *Simpsonovo pravilo* je reda 3.

Trditev 6.2 (Napaka aritmetike pri Newton-Cotesovih pravilih). Recimo, da velja $|f(x_i) - \hat{f}(x_i)| < \varepsilon$. Ocena za napako aritmetike:

$$D_a = \left| \sum_{i=0}^n A_i f(x_i) - \sum_{i=0}^n A_i \hat{f}(x_i) \right| \leq \sum_{i=0}^n |A_i| |f(x_i) - \hat{f}(x_i)| \leq \varepsilon \sum_{i=0}^n |A_i|.$$

Ker so pravila točna za konstante velja

$$\int_a^b 1 dx = \sum_{i=0}^n A_i \cdot 1 \Rightarrow \sum_{i=0}^n A_i = b - a.$$

Če so vse uteži pozitivne, potem $D_a \leq \varepsilon(b-a)$ in ni numeričnih težav.

6.1 Sestavljena integracijska pravila

Ideja. Interval $[a, b]$ razdelimo na manjše podintervale in na vsakem podintervalu uporabimo integracijsko pravilo nizkega reda in rezultate seštejemo.

Pravilo (Sestavljeno trapezno pravilo). $h = \frac{b-a}{m}$

$$\int_a^b f(x) dx = \frac{h}{2} \left(f(x_0) + 2 \sum_{i=1}^{m-1} f(x_i) + f(x_m) \right) - \frac{h^2}{12} (b-a) f''(\mu)$$

Pravilo (Sestavljeno Simpsonovo pravilo). $n = 2$, $h = \frac{b-a}{2m}$, $x_i = a + ih$, $i = 0, 1, \dots, 2m$

$$\int_a^b f(x) dx = \frac{h}{3} \left(f(x_0) + 4 \sum_{i=0}^{m-1} f(x_{2i+1}) + 2 \sum_{i=0}^{m-1} f(x_{2i}) + f(x_{2m}) \right) - \frac{h^4}{180} (b-a) f^{(4)}(\mu)$$

6.2 Ocena napake in Richardsonova ekstrapolacija

Metoda. Označimo z F_n približek za I , ki ga dobimo, o računamo s korakom h . Predpostavimo, da velja

$$I = F_n + c_0 \cdot h^p + \mathcal{O}(h^{p+1}),$$

kjer je c_0 konstanta neodvisna od h . Z nekaj vragolijami dobimo

$$I = F_{\frac{h}{2}} + \underbrace{\frac{F_{\frac{h}{2}} - F_h}{2^p - 1}}_{\text{Ocena za napako približka } F_{\frac{h}{2}}} + \mathcal{O}(h^{p+1}) = F_h + 2^p \underbrace{\frac{F_{\frac{h}{2}} - F_h}{2^p - 1}}_{\text{Ocena za napako približka } F_h} + \mathcal{O}(h^{p+1})$$

6.3 Gaussova pravila

Ideja. Vozle in uteži v integracijskem pravilu izračunamo tako, da bo pravilo čim višjega reda.

$$\int_a^b f(x) dx = \sum_{i=0}^n A_i f(x_i) + \mathcal{R}f, \quad \text{neznanke : } A_i \text{ in vozli } x_i$$

Če vozle izberemo tako, da bo $\omega \perp \mathbb{P}_n$, potem je red pravila enak $2n + 1$. Velja tudi obratno.

Opomba (Drug način). Iz baze $\{1, x, x^2, \dots, x^n, x^{n+1}\}$ izračunamo ON bazo polinomov $p_0, p_1, \dots, p_n, p_{n+1}$. Iz pogoja $\omega \perp \mathbb{P}_n$ vidimo, da za vozle $x_0, x_1, \dots, x_n$ izberemo ničle polinoma p_{n+1} .

Izrek 6.1. Naj bo $\mathcal{F}f = \sum_{i=0}^n A_i f(x_i)$ Gaussovo integracijsko pravilo reda $2n + 1$. Uteži

$$A_i = \int_a^b \ell_{i,n}(x) dx$$

so pozitivne. Za $f \in \mathcal{C}^{2n+2}([a, b])$ je napaka oblike

$$\mathcal{R}f = \frac{f^{(2n+2)}(\xi)}{(2n+2)!} \int_a^b \omega^2(x) dx, \quad \xi \in [a, b].$$

V integral, ki ga izračunamo, lahko vstavimo še pozitivno utež $\rho(x) > 0$.

7 Numerično reševanje NDE

Problem 7.1 (Začetni problem).

Začetni problem reda 1:

$$\begin{aligned}y' &= f(x, y), \quad f : [a, b] \times \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R} \\y(a) &= y_a\end{aligned}$$

Začetni problem reda p :

$$\begin{aligned}y^{(p)} &= f(x, y, y', \dots, y^{(p-1)}) \\y(a) &= y_a, \quad y'(a) = y_{a,1}, \quad y''(a) = y_{a,2}, \quad \dots, \quad y^{(p-1)}(a) = y_{a,p-1}\end{aligned}$$

Problem 7.2 (Robni primer).

$$\begin{aligned}y^{(4)} + xy &= 0 \\y(a) &= y_a, \quad y'(a) = y_{a,1} \\y(b) &= y_b, \quad y'(b) = y_{b,1}\end{aligned}$$

Metoda (Eksplisitna Eulerjeva metoda).

$$y_{n+1} = y_n + hf(x_n, y_n), \quad x_{n+1} = x_n + h$$

Metoda (Implicitna Eulerjeva metoda).

$$y_{n+1} = y_n + hf(x_{n+1}, y_{n+1})$$

$$\begin{aligned}y_{n+1} &= g(y_{n+1}) \quad (g(y_{n+1}) = y_n + h \cdot f(x_{n+1}, y_{n+1})) \\y_{n+1}^{(0)} &= y_n \\ \text{while } |y_{n+1}^{(k)} - y_{n+1}^{(k-1)}| &\geq \text{tol} \cdot |y_{n+1}^{(k)}| \\y_{n+1}^{(k)} &= g(y_{n+1}^{(k)}), \quad k = 1, 2, \dots\end{aligned}$$

Metoda (Trapezna metoda). $x_n = a + nh$

$$y_{n+1} = y_n + \frac{h}{2}(f(x_n, y_n) + f(x_{n+1}, y_{n+1}))$$

7.1 Globalna in lokalna napaka

Definicija 7.1. Metoda je *konvergentna*, če za vse DE, ki zadoščajo pogojem eksistenčnega izreka, velja:

$$\|y - y_n\|_{\infty, [a, b]} \xrightarrow{h \rightarrow 0} 0,$$

oziroma:

$$\max_{0 \leq n \leq m} |y(x_n) - y_n| \xrightarrow{h \rightarrow 0 \text{ oz. } m \rightarrow \infty} 0.$$

Definicija 7.2 (Globalna napaka).

$$\max_{0 \leq n \leq m} |y(x_n) - y_n|$$

Globalna točka v točki x_n :

$$|y(x_n) - y_n|$$

Definicija 7.3. Metoda je reda r , če velja

$$\max_{0 \leq n \leq m} |y(x_n) - y_n| = C \cdot h^r + \mathcal{O}(h^{r+1}) = \mathcal{O}(h^r).$$

Definicija 7.4. *Lokalna napaka* v točki x_n je razlika med točno rešitvijo in njenim numeričnim približkom, ob predpostavki, da se ti dve rešitvi ujemata na vseh prejšnjih korakih.

$$\mathcal{T}_n(n) = y(x_n) - y_n, \quad \text{če } y(x_k) = y_k \quad \forall k < n.$$

7.2 Runge-Kutta metode

Metoda (s -stopenjska Runge-Kutta metoda). Izračunamo s koeficientov:

$$k_i = h \cdot f(x_i + \alpha_i \cdot h, y_n + \sum_{j=1}^s \beta_{ij} k_j), \quad i = 1, 2, \dots, s$$

$$y_{n+1} = y_n + \sum_{i=1}^s \gamma_i \cdot k_i$$

Pri tem so $\alpha_i, \beta_{ij}, \gamma_i$ koeficienti, ki jih določimo tako, da je metoda čim višjega reda.

$$\alpha_i \in [0, 1]$$

$$\alpha_i = \sum_{j=1}^s \beta_{ij}$$

Da bo R-K metoda reda vsaj 1, mora biti $\sum_{i=1}^s \gamma_i = 1$. R-K metode podamo v *Butcherjevi shemi*:

α_1	β_{11}	β_{12}	$\dots$	β_{1s}
α_2	β_{21}	β_{22}	$\dots$	β_{2s}
$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$
α_s	β_{s1}	β_{s2}	$\dots$	β_{ss}
	γ_1	γ_2	$\dots$	γ_s

Če so $\beta_{ij} = 0 \ \forall j \geq i$, je metoda *eksplicitna*. Če so $\beta_{ij} = 0 \ \forall j > i$ in je vsaj en $\beta_{ii} \neq 0$, je metoda *diagonalno implicitna*. Sicer je *implicitna*.

Metoda (Modificirana Eulerjeva metoda).

0	0	0
$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	0
	0	1

Lokalna napaka je reda 3, oz. metoda je reda 2.

Metoda (Heunova metoda).

0	0	0
1	1	0
	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$

Lokalna napaka je reda 3.

Metoda.

0	0	0
1	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$
	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$

Lokalna napaka je reda 3. Metoda je *diagonalno implicitna*.

Metoda (4-stopenjska R-K metoda).

0	0			
$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	0		
$\frac{1}{2}$	0	$\frac{1}{2}$	0	
1	0	0	1	0
	$\frac{1}{6}$	$\frac{2}{6}$	$\frac{2}{6}$	$\frac{1}{6}$

Lokalna napaka je reda 5. Metoda je reda 4.

7.3 Sistemi DE 1. in višjega reda

Problem 7.3.

$$\begin{aligned}\underline{Y} &:= \begin{bmatrix} y_1 \\ \vdots \\ y_d \end{bmatrix}, \quad \text{vektorska funkcija} \quad \underline{Y} : [a, b] \rightarrow \mathbb{R}^d \\ F &:= \begin{bmatrix} f_1 \\ \vdots \\ f_d \end{bmatrix}, \quad \text{preslikava} \quad F : [a, b] \times \mathbb{R}^d \rightarrow \mathbb{R}^d \\ \implies \underline{Y}' &= F(x, \underline{Y}), \quad \underline{Y}(a) = \underline{Y}_a = \begin{bmatrix} y_{1,a} \\ \vdots \\ y_{d,a} \end{bmatrix}\end{aligned}$$

Vse metode, ki smo jih spoznali, lahko direktno uporabimo za sisteme DE 1. reda.

Euler:

$$\underline{Y}_{n+1} = \underline{Y}_n + h \cdot F(x_n, \underline{Y}_n)$$

Metoda (Reševanje DE višjega reda). Začetni problem reda p :

$$\begin{aligned}y^{(p)} &= f(x, y, y', \dots, y^{(p-1)}) \\ y(a) &= y_{a,0}, \quad y'(a) = y_{a,1}, \quad \dots, \quad y^{(p-1)}(a) = y_{a,p-1}\end{aligned}$$

Preko novih neznanih funkcij $z_1, z_2, \dots, z_{p-1}$ prevedemo na sistem DE 1. reda:

$$\begin{aligned}
 z_1 &= y' \\
 z_2 &= z_1' = y'' \\
 z_3 &= z_2' = y''' \\
 &\vdots \\
 z_{p-1} &= z_{p-2}' = y^{(p-1)} \\
 z_{p-1}' &= y^{(p)} = f(x, y, z_1, z_2, \dots, z_{p-1})
 \end{aligned}$$

Dobimo:

$$\begin{aligned}
 \Rightarrow \begin{bmatrix} y \\ z_1 \\ z_2 \\ \vdots \\ z_{p-2} \\ z_{p-1} \end{bmatrix}' &= \begin{bmatrix} z_1 \\ z_2 \\ z_3 \\ \vdots \\ z_{p-1} \\ f(x, y, z_1, \dots, z_{p-1}) \end{bmatrix} \\
 \underline{Y}' &= F(x, \underline{Y}) = \begin{bmatrix} \underline{Y}(2) \\ \underline{Y}(3) \\ \vdots \\ \underline{Y}(p) \\ f(x, \underline{Y}(1), \dots, \underline{Y}(p)) \end{bmatrix} \\
 \underline{Y}(a) &= \begin{bmatrix} y_{a,0} \\ y_{a,1} \\ \vdots \\ y_{a,p-1} \end{bmatrix}
 \end{aligned}$$

8 Numerično računanje lastnih vrednosti

8.1 Potenčna metoda

Problem 8.1. Za dano matriko $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ iščemo dominantno lastno vrednost⁷ in pripadajoč (dominantni) lastni vektor.

Algoritem.

```
z0 =  $\frac{z_0}{\|z_0\|}$   
for k = 0, 1, 2, ...  
    zk+1 =  $\frac{A z_k}{\|A z_k\|}$ 
```

Dobimo zaporedje vektorjev $z_0, z_1, z_2, \dots$

Izrek 8.1. Naj bo λ_1 *dominantna lastna vrednost* A ,

$$|\lambda_1| > |\lambda_2| \geq |\lambda_3| \geq \dots \geq |\lambda_n|.$$

Potem za poljuben začetni vektor z_0 , $\|z_0\| = 1$, zaporedje vektorjev $(z_k)_k$, ki jih tvori potenčna metoda, konvergira proti dominantnemu lastnemu vektorju.

Opomba. Predpostavka $\alpha_1 \neq 0$ je v praksi izpolnjena zaradi zaokrožitvenih napak aritmetike.

Metoda (Od lastnega vektorja do lastne vrednosti). Označimo Reyleighov kvocient:

$$\rho(x, A) = \frac{x^T A x}{x^T x}$$

Ko izračunamo z_k , moramo izračunati še $\rho_k = \rho(z_k, A) = z_k^T A z_k$.
Zaustavitveni kriterij: $\|A z_k - \rho_k z_k\|_2 < tol$.

---

⁷Največjo po absolutni vrednosti.

Vhodni podatki: A , toleranca ε

```

z0
k = 0
y1 = A z0
s0 = z0T y1
while (||yk+1 - ρk zk|| > ε) & (k ≤ max_koraki)
    k = k+1
    zk =  $\frac{y_k}{\|y_k\|}$ 
    yk+1 = A zk
    ρk = zkT yk+1
end

```

Konvergenca je *linear*no, hitrost je odvisna od razmerja $\left| \frac{\lambda_2}{\lambda_1} \right|$.

8.2 Inverzna iteracija

Problem 8.2. Iz danega približka za lastno vrednost bi radi izračunali “točno” lastno vrednost in pripadajoč lastni vektor. Naj bo σ približek za λ_i :

$$\begin{aligned}
 |\sigma - \lambda_i| &< |\sigma - \lambda_j| \quad \forall j \neq i \\
 \frac{1}{|\sigma - \lambda_i|} &> \frac{1}{|\sigma - \lambda_j|} \quad \forall j \neq i
 \end{aligned}$$

Naj bo $A = X\Lambda Y^{-1}$, $\Lambda = \text{diag}(\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n)$, $X = [x_1, x_2, \dots, x_n]$

$$\begin{aligned}
 (A - \sigma I)^{-1} &= (X\Lambda X^{-1} - \sigma X X^{-1})^{-1} = (X(\Lambda - \sigma I)X^{-1})^{-1} = \\
 &= (X^{-1})^{-1}(\Lambda - \sigma I)^{-1}X^{-1} = X \begin{bmatrix} \frac{1}{\lambda_1 - \sigma} & & \\ & \ddots & \\ & & \frac{1}{\lambda_n - \sigma} \end{bmatrix} X^{-1}
 \end{aligned}$$

$\frac{1}{\lambda_i - \sigma}$ je dominantna lastna vrednost matrike $(A - \sigma I)^{-1}$, pripadajoč lastni vektor pa je kar x_i .

Algoritem. Vhodni podatki: A , približek σ

```

 $z_0 = \frac{z_0}{\|z_0\|}$ 
for  $k = 0, 1, 2, \dots$ 
    resi sistem  $(A - \sigma I) y_{k+1} = z_k$ 
     $z_{k+1} = \frac{y_{k+1}}{\|y_{k+1}\|}$ 

```

8.3 QR iteracija

Algoritem (Osnovna verzija). Vhodni podatek: A

```

 $A_0 = A$ 
for  $k = 0, 1, 2, \dots$ 
    izracunaj QR razcep matrike  $A_k = Q_k R_k$ 
     $A_{k+1} = R_k Q_k$ 
end

```

Dobimo zaporedje matrik $A_0, A_1, A_2, \dots$

$$A_{k+1} = R_k Q_k = Q_k^T A_k Q_k = \dots = Q_k^T Q_{k-1}^T \dots Q_0^T A_0 Q_0 Q_1 \dots Q_k$$

Izrek 8.2. Naj za lastne vrednosti $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ velja $|\lambda_1| > \dots > |\lambda_n|$. Potem zaporedje matrik, ki ga tvori QR iteracija konvergira proti zgornje trikotni matriki iz Schurovega razcepa. Zaustavitveni kriterij:

$$\max_{1 \leq j < i \leq n} |A_k(i, j)| < \varepsilon.$$

Algoritem (Premiki). Vhodni podatki: zgornje Hessova matrika H

```

 $A_0 = H$ 
for  $k = 0, 1, 2, \dots$ 
    izberi premik  $\sigma_k$ 
    izracunaj QR razcep matrike  $A_k - \sigma_k I = Q_k R_k$ 
     $A_{k+1} = R_k Q_k + \sigma_k I$ 
end

```

$$A_{k+1} = R_k Q_k + \sigma_k I = Q_k^T (A_k - \sigma_k I) Q_k + \sigma_k I = Q_k^T A_k Q_k$$